

XIX.

Om Mag. Johannes Martini Petrafontanus Udbyrer.*Af Holger Fr. Rørdam.*

Dengang de jesuitiske Skoler i Slutningen af det 16de Aarhundrede vare begyndte at komme i stort Ry for den Dygtighed, hvormed navnlig de klassiske Studier der dreves, blev det en stor Fristelse for unge begavede Mænd her fra Danmark under deres Studeringer i Udlandet at besøge saadanne Skoler. Naar de saa kom hjem, vare de almindelig med eller uden Grund udsatte for Mistanke, om at de i religiøs Henseende vare blevne smittede af Jesuiterne, men de vare dog søgte som Lærere, fordi deres Methode i Undervisningen ansaas for særdeles hensigtsmæssig. Det er ikke Hensigten her at levere noget fuldstændigt angaaende de Danskes Studeringer ved de jesuitiske Skoler og Regjeringens Bestræbelser for at hindre disse mistænkelige Besøg. Alt dette kan man nemlig vente grundig oplyst, naar Dr. P. W. Becker bliver færdig med sit udførlige Værk angaaende Katholikernes Forsøg paa at vinde Indgang her i Landet efter Reformationen. Her skal kun Opmærksomheden henledes paa en enkelt af de Mænd, som havde studeret hos Jesuiterne, og som derfor var udsat for adskillig, maaske ubegrundet, Miskjendelse i sit Fædreland.

Johannes Martini Petrafontanus (paa Dansk vel Jens eller Hans Mortensen Stenkilde) var sikkert en Jyde og maaske fra Udbynedre ved Mariager eller fra Udby ved Randers Fjord, da han undertiden førte et saadant Tilnavn. Uden først at have studeret i Kjøbenhavn var han 1598 draget til Jesuiterkollegiet i Grätz i Steiermark, hvor han blev i fem Aar. 1603 vendte han tilbage til sit Fædreland, idet han ønskede at optræde som Privatdocent ved Kjøbenhavns Universitet. Da man gjorde Vanskeligheder ved at tilstede ham Adgang til at læse ved Universitetet, udspandt der sig en Række Forhandlinger, som ikke ere uden Interesse og derfor her skulde meddeles efter Acta Consistorii.

1603, 30te Juli. En Studiosus Jesuiticus begierer att motte læse her y Vniuersitetett, och begierede Rector Magnificus (D. Nic. Theophilus) consilium dominorum professorum. Conclusum, de wille icke tilstede dett, men wille forbie, till Magnificus Dn. Cancellarius kommer hiem.

S. A. 3die December. Proponebat Magnificus om den Jesuuitische Student Vdby, att hand tit offuerløber hanom, om hand maa lese paa Trude Orgemesters ¹⁾ lufft, et quid responsi daret. Resp. Non.

S. A. 17de December. Studiosus Johannes Martini Petrafontanus Vdby Jesuvita er atter begierind att maa læse. Recitabat Pro-Rector verba Foundationis: Att de, som kommer ex aliis Scholis exteris et Academiis, skulle før offuerhøris a facultate theologica, an sint sinceræ religionis etc. Och effterdy hand kom non solum ex peregrinis sed Jesuuiticis academiis, burde hand jo billig att offuerhøris, och erbød sig daa Dn. Pro-Rector Resenius et D. Dibvadius, att de gerne ville conferere med hanom och examinere hanom, om hand vor sincerus in articulis Christianæ reli-

¹⁾ Truid Aagesen (Theodoricus Sistinus), som i mange Aar havde opholdt sig i Tydskland og Italien og havde lagt sig efter Musikken, var den 20de Juni 1593 bleven beskikket til Organist ved Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn. I Aaret 1614 blev han afsat paa Grund af sin Helden til Katholicismen.

gionis, om hand vilde komme til denom, paa dett de kunde liberare conscientiam, och siden vilde de commendare ipsum Academiae juxta foundationem. 2. ratio, qvod non sit Baccalaureus, cui gradui primum conceditur jus publice docendi e cathedra juxta foundationem. 3. Ut sit immatriculatus et membrum Academiae. Nam ne professori qvidem prius licitum est publice docere, quam inscriptus fuerit in matriculam. — Conclusum, att der skulle statueris nogit publicum de talibus examinandis et reformandis, qvi nempe veniunt ex Scholis Jesuitalicis: idque propter periculum praesentissimum, et qvidem quam primum fuerit reversus Magnificus Dn. Cancellarius.

1604, 12te Maj. De Jesuitalicis actum est referente Cancellario, som saa gierne, at der mod bleff nogett ordinerett. Dog att dett skall komme fraa Universitetett. Dog skall mand were well betenchtt, qvid respondeatur Regi. D. N. Kragis¹⁾ Søn er forskicht in Hispaniam cum commendatione Jesuitarum: qvid aliud quam regno moliri interitum.

S. A. pridie Pentecostes. Johannes Martini Wdby commendatur literis Regiis ad externos ad Pædagogiam Godsløff Boddii²⁾; ipse petit nomen suum inscribi in Matricula Universitatis, suspectus prius in religione Jesuistica, qvod diu apud illos uixerat, depositus in Academia Greciensi, inde etiam eius legebatur testimonium, et qvod qvinquen-

¹⁾ Den bekjendte kgl Historiograf.

²⁾ I Konsistoriets Kopibog II, 9 findes et udateret Testimonium (fra Beg. af 17de Aarh.) for en Søn af denne Godsløff Budde, og rimeligvis netop den unge Mand, hvis Hovmester Joh. Petraftontanus skulde være. I Testimoniet forekommer følgende: »Nobilissimus vir Dn. Godzelews Budde de Gunderup Gard filium suum optimæ spei adolescentem Fridericum Budde in schola Alburgensi virtutis et optimarum artium studijs fideliter a teneris institui curavit. Quem hisce diebus in numerum inclytæ huius Academiae civium referri voluit. Cum vero iam nobilissimorum parentum consilio plenioris adipiscendæ virtutis et eruditionis gratia exterarum regiones invisere constituit, & e re sua fore existimavit, si nostro qualicumque testimonio piis et eruditis omnibus de meliore nota commendaretur, hanc operam honeste petenti denegare noluimus» (etc).

nium vixerat apud illos. Propositum, quid sit agendum. Varie res agitabatur, quod sub falsa specie simularet se illorum improbare religionem: ut rejiceretur in aliud tempus. Tum quod uteretur conversatione Trudeni organistæ, qui forte vivit stipendio Pontificio, ut forte et alii, dixit M. Jonas ¹⁾. Advocatus est in Consistorium: Cui Resenius proposuit causam, cur esset suspectus, et anteqvam reciperetur in Academiam, testaretur se aversari doctrinam ²⁾ Pontificiam de viribus humanis, de peccato, prædestinatione, sanctorum invocatione, de purgatorio, missa et sacramentis: Pontifices posse errare etc. Respondit, se ex animo aversari illorum opinionem, nec unquam edoctum in illa, nec jurasse in illorum religionem; atque id monstraturum in exteris nationibus ex frequentia Academiæ, quas frequentabit emissus, ex Strasburgensi scilicet vel aliis, quæ ipsi essent propositæ frequentandæ ³⁾. Emissus rursus aduocatur. Quærit Resenius, an usus fuisset sacramento altaris sub utraqve specie apud nos, postquam rediisset ab Jesuivitis. Resp. Non. Sed se facturum quidem, celebraturum, sed non in hoc regno. Cum hoc improbaretur, respondit, se facturum in patria. Prælegit ipsi statuta Resenius de studiosis, qui deberent quolibet semestri spatio uti sacramento altaris, alias incurrere in mulctam Rectoris ⁴⁾. Respondit, hand vill betencke sig her paa.

S. A. 5te Juni. Receptus Johannes Petraftontanus in numerum studiosorum, qui ante fuerat suspectus propter Jesuitas, quibus interfuerat diutius, præmisso solenni juramento, quo obligatur Universitati. Et rogabat Senatum Academicum, abolerent suspicionem, quam de eo conceperant professores, quod esset infitiatus lue Jesuivitica. Receptus, quod usus fuisset Cœna Dominica,

¹⁾ D. e. M. Jon Jakobsen Venusin.

²⁾ Dette Ord er rettet til: opinionem.

³⁾ Nemlig efter den Rejseplan, der var lagt, naar han skulde drage ud med Godslev Buddes Søn.

⁴⁾ Se mit Skrift, Kbhvns Univ. Hist. 1357--1621. I, 366.

confessore M. Johanne Canutio¹⁾ in templo D. Nicolai. Tempus autem deliberandi se sumpsisse, non ut hæreret, sed ne inpræmeditatus accederet.

S. A. 17de November. Actum est de examine ad Magisterium consequendum. Inter candidatos est Johannes Udby olim in Jesuisticis Scholis informatus. An ad honores esset admittendus ex tenore literarum Regiæ Majestatis? Episcopus negabat, nisi Cancellario consulto. D. Dibvadius neqve admittendum eum ad examen censebat.

S. A. 22de December. Prolixe exposuit Resenius de Udbynensi Magistro ad Scholam Viburgensem destinato, sed Regiam Majestatem noluisse ipsum admittere, qvia in scholis Jesuisticis educatus fuit: secundum tenorem literarum Regiæ Majestatis contra illos, qvi ex scholis Jesuisticis progressi etc. Petiit igitur ab Academia ipsi M. Udbynero 20 thaleros. Alij approbarunt, alij nimium putarunt.

Det Kongebrev, hvortil der her hentydes, og hvis Hensigt det var at lægge Baand paa den om sig gribende Tilbøjelighed til at sende Ungdommen til Jesuiternes Skoler, meddeles her, da det ikke forhen er trykt:

¹⁾ Hans Knudsen Vejle, senere Biskop i Odense, som 1616 blev afsat for sin Helden til Kalvinismen.

²⁾ At Joh. Petrafontanus dog er bleven Magister her, ses blandt andet af nogle «Theses de Divinationibus, de quibus pro laurea Magist. Philos. consequenda ad Cal. Decbr. publice disputabunt 1. Matthias Severini Coldingensis, 2. Paulus Martini Ostrupius, 3. Nicolaus Christianus Spendorpius, 4. Joannes Jacobi Krous, 5. Joan. Petra-Fontanus Udbyner., 6. Cunradns Quistius, 7. Paulus Joannis Coldingensis, præside M. Johanne Erasmi. Hafn. 1604». I Lyskanders «Scriptores Danici» tillægges der Johannes Petrafontanus et «Epithaphium M. Nic. Spenderup. Hafn. 1601». Men her maa være nogen Fejl. Niels Spendrup, der tog Magistergraden sammen med Petrafontanus, var dengang Rektor i Aarhus og blev kort efter Sognepræst ved Domkirken smst. Han døde først 1636, længe efter Lyskander, som altsaa ikke kunde kjende hans Epitaphium. Maaske menes der et Epitaphium over en af Spendrups Hustruer, men selv i dette Tilfælde er Aarstallet neppe rigtigt, da Spendrup 1601 ikke var Magister, og Petrafontanus jo dengang opholdt sig ved den jesuittiske Højskole i Grätz. Selve Skriftet er nu tabt.

Christian den fjerde met Gudtz naade Danmarckes,
Norges, Wendes och Gothes Konning.

Wor synderlig gunst thilforn. Wider, att ephtersom wy komme vdj forfaring, huorledis en partt baade eblantt Adelen, Fogeder, Prester, Borgere och andre her vdj wortt Rige Danmarck dennem skulle vnderstaa att vdsckicke deres børn paa de Jesuitische Scholer, dennem der sammestedt aff vngdommen att lade informere och optuchte, huilckett met thiden, dersom saadant icke bleff forekommet, kunde giffue vdj Religionen en stor forandring, dersom saadanne Personer her vdj wore Riger och lande met nogen Schole och Kirckethienniste bleffue forsynede: Tha ephtherdj wy ingelunde er thilsindtz, att nogle saadanne Personer, som vdj saa maade hoss Jesuiterne erre opdragne, mue stedis thil nogen kald enthen vdj Kircker eller Scholer, der mett widere forargelse att forekomme, bede wy Eder och wille, attj derudinden haffuer grandgiffuelig indseende, att dersom Eder nogen saadanne Personer forekomme, y da icke steder dennom thill nogen kald der vdj eders Stichtt, medens for forbemelte aarsagers skyldt dennom affwiser. Der mett skeer wor willie. Befalendis eder Gudt. Schreffuitt paa wortt Slott Kiöpneshaffn den 6 Octobris Anno 1604.

Vnder wortt Signett.

Christian.

Udskrift: Oss elschelige hederlig och höylærdt Mandt
Doctor Peder Winstrup, Superintendent vdj Siellandt Stichtt.

Afskrift i Joh. Stephanii Kopibog, Ny kgl. Saml. 1219. 4. Liggende Breve udgik til Landets øvrige Biskopper.

Hvad Joh. Petrafontanus angaar, da lader det til, at det var lykkedes ham at vinde D. Hans Povlsen Resens Velvilje, ialfald henvendte han sig til denne Mand i sin Nød, som man ser af følgende tvende Breve:

1.

Reverende et clarissime Domine Doctor Reseni, fautor
et Mecænas plurimum semper colende. Anceps et ambiguum

vitæ meæ navigium lubrica, ut nosti, fortuna inter Syrtes atque vada diu gubernavit: ac jam tandem gravi insurgente et afflante morbi tempestate, valetudinis etiam jacturam feci. Qvin imo hic æger in lecto, tanquam naufragus ignotus in peregrino littore desertus jaceo. Tu autem Asylum et sacra mea Anchora esse soles. Ad te igitur nunc confugio, etiam atque etiam rogans atque orans, prostrato succurrere velis. Id facies, si pro præsentis syngrapha mea 12 mihi thaleros ex fisco Academiæ mutuos procurare dignatus fueris. Fidem meam juxta syngraphæ tenorem liberabo, et Domino Doctore debitas semper gratias referre studebo. Vale et audaciæ meæ ignosce. Æger in lecto decumbens

T. T.

Joh. Petra-Fontanus.

Orig. i Konsistoriets Arkiv, Pakken Nr. 187. Uden nogen Tidsbetegnelse.

2.

Dei gratiam et pacem, perennem felicitatem et incolumitatem perpetuam a Deo patre per Jesum Christum D. n.

Nemo est inter omnes illos, qui unquam ullo me sibi beneficio devinxerunt, cui me plura debere sciam et profiteri, et cui potius quam Tibi, reverende et clarissime Domine Doctor, debitas gratiarum actiones, non solum habere, sed et agere et referre vellem. Verum ingentem hunc meum erga Te affectum nullo modo pro tempore in actum deducere valeo, nihilominus fervor ille cum tempore non peribit, sed luctabitur absque remissione, donec vel egregiam se exerendi nactus fuerit occasionem, vel cum ipso suo fonte et origine, humido nimirum ipso calidoque (ut cum Philosophis loquar) radicali, exhaustus et dispersus evanuerit. Interim animum ad hoc præstandum promptum paratissimumque cl. Dominus Doctor boni quæso consulere velit. Tristem et omnino turbatum dejectumque meum animum, cum abirem Hafnia, spe voti mei ad festum Paschatos complendi, cl. D. Doctor erexit, composuit, placidiorem reddidit, et aliquo modo exhilaravit. At vero ubi

tempus illud effluere animadvertit, nec tamen ullum sibi remedium exspectatum adhiberi, de novo commovetur, et timet, ne vulnus illitum, sed non sanatum, recrudescat. Non dubito, quin cl. Dn. Doctor diligentissime causam meam procuret, sed dilatio illa et mora non tantum mire me excruciat, sed et damnum ingens imponat. Nam ut taceam, me tam diu in vestra Academia hæsisse et ingentes sumptus fecisse: attuli mecum in ultima ad vos profectione ultra 70 thaleros, et nunc cum præsentium grammatophoro 57 transmitto: quos omnes absque ulla utilitate me impendisse pertimesco. Deinde occasiones meæ promotionis multæ elabuntur, fama mea dilaceratur: factus sum fabula vulgi etc., quod recensere præ copia non valeo. Et quid tandem commisi tanta vexatione dignum? Nescio revera, quid factururus sim. Patrimonium meum jam studijs insumpsi, illa me non valent sustentare: fodere vel mechanicum quid exercere non didici, emendicare me pudet. Omnino itaque consilij sum inops et egenus. Succurre cl. Domine Doctor, succurre itaque, si ullo modo vales. Si vel liberam mensam apud vos habere possem honeste, privatim aliquid pro arbitrio Academiæ prælegerem, et me totum studijs et laboribus dispensarem. Si nulla spes emergendi supersit, vanam illam hactenus fotam opinionem præscinde, et in vestra Academia actæ meæ vitæ et suscepti gradus testimonium quæso procura, ut agnoscant mechanici, qua occasione, et quo . . . , a quo gradu ad illos sim depressus. Rogo, ut cum primis illud fieri queat. Ignoscas quæso, cl. Domine Doctor, importunitati meæ; mei ut hactenus patrociniū suscipe et retine, et cum primis læto responso invisito atque recreato. Vale, vale. Wiburgo Cimbrorum raptim 2 Aprilis Anni 1605.

T. C. æternum devotus observantissimusque
Joh. Petrafontanus Wdbyner.

Udskrift: Eruditione præclara, pietate vera, autoritate eximia, humanitate perspicua ornatissimo viro Johanni Paulino Resenio, SS. Theologiæ in Academia Hafn. Doctori et Professori laudatissimo, Mecænati suo plurimum se . . .

Orig. i Kongl. Bibl., Bøllings Brevsamling. Paa et Par Steder er Brevet saa forslidt, at Læsningen er meget vanskelig.

Det sidste Brev er skrevet fra Viborg; men nogen Stilling synes Petrafontanus dog ikke at have haft her paa denne Tid, rimeligvis fordi det kgl. Forbud imod at de, som havde studeret ved Jesuiternes Skoler, maatte faa Ansættelse her i Landet, lagde Hindringer i Vejen for ham. Hvorledes det er gaaet med den tidligere paatænkte Udenlandsrejse med Godslev Buddes Søn, kunne vi heller ikke oplyse. Det første visse vi finde om Petrafontanus er, at han 1608 præsiderede ved en Disputats ved Universitetet i Kjøbenhavn. Den paagældende trykte Dissertation er rimeligvis nu tabt, men Titelen anføres i Wielandts Nye Tidender 1736, S. 691—2 paa følgende Maade:

Johannes M. Petra-fontanus: Basis portæ sapientię, hoc est de Natura et Constitutione Dialectices seu Logices Theses, ex privatis prolectionibus, repetitionibus, concertationumque exercitiis quotidianis ac hebdomadariis resumtæ. Resp. Henrico N. Arctandro. 16 Martii 1608.

Titelen viser, at Petrafontanus paa denne Tid var Privatdocent ved Universitetet (men ikke Professor, som Alb. Thura urigtig mener, *Idea Hist. Lit. Dan.* p. 301), og dette stadfæstes ved følgende Notits i Acta Consistorii:

1609, 21de Oktober. M. Christianus Longomontanus begierede paa M. Petrafontani vegne, at hannom motte thilstedis att læse in collegio Valkendorphiano. Fick til suar, hand skulde selff tale med Mag. Dn. Rectore och begiere en viss time, paa dett hand skulde icke fratage en ex professoribus deris time.

Om hans Ophold i Kjøbenhavn vidner ogsaa følgende utrykte Bryllupsvers til en af Universitetets Professor, der i Forfatterens egenhændige Hdskr. findes i Ny kgl. Saml. 2072 c. 4to.

Poëmata Nuptialia Reverendo & clarissimo viro Dn. M. Hermanno Nicolao, Sacræ Lingvæ in Regia Academia Hafniensi Professori designato, Sponso, & Sponsæ, Vir-

gini corporis & animi bonis a natura & fortuna optime dotata Mariæ Petrinæ amplissimi p. m. viri Petri Francisci, duorum Serenissimorum et potentiss. Daniæ et 7trionis Regum Friderici II et Christiani IV præconis excellentissimi, charissimæ filiæ, neonymphis X Calendar. Iabris Anno supra XVI Seculum IX post partum Virginis virgineum Thalamum conscendentibus.

A. M. Joh. Petrafontano C & C.

I en utrykt Tale om Viborg Skoles Historie fortæller Biskop Peder Villadsen, at en af hans Formænd, Biskop Niels Lavritsen Arctander, satte sin Søn M. Henrik Arctander til Rektor i Viborg, men da Sønnen ikke viste sønderlig Dygtighed eller Flid i sit Embede, søgte Faderen at bøde derpaa ved at skaffe lærde og duelige Underlærere; blandt saadanne nævner P. Villadsen en Mand, som maaske kunde antages for vor Petrafontanus; han siger nemlig: «In quarta (classe) usus est opera Domini Johannis, postea pastoris Laastrupensis, qui a fratribus Jesuitarum edoctus optimus ingeniorum formator habebatur». Henrik Arctander var ifølge Worms Angivelse Rektor i Viborg 1612—15, og at Petrafontanus har staaet i et vist Forhold til Familien Arctander, fremgaar ikke blot af ovenanførte Disputats fra 1608, men ogsaa af et Klageskrift, som han forfattede i Anledning af Biskop Arctanders Datters tidlige Død. Skriftet, der er trykt bag i Niels Lavr. Arctanders Ligtale over Christoffer Lavritsen Seefeld til Reffs (holdt i Nørrekongerslev Kirke 16. Marts 1612, trykt Kbhvn 1614. 4), har følgende Titel: *Iusta funebria piis manibus lectissimæ et magna laude dignissimæ Matronæ juvenis Mariæ Arctandræ, admodum reverendi & clarissimi viri Dn. M. Nicolai L. Arctandri N. Episcopi Viburgensis filiæ, Reverendi vero et ornatissimi viri Dn. Jacobi Jacobæi Holmij, Ecclesiastæ Neocopiensis, uxoris defunctæ, quæ post graves in puerperio suo primo exantlatos labores gemellos enixa placida morte in Domino obdormivit Februarij die VI. Anno a partu virgineo 1614, ætatis vero suæ XXV. non com-*

pleto. A. M. Johanne Petrafontano in aula Rosæ-crantziana Bollever C. C.

Underskriften vidner om, at Petrafontanus paa den Tid opholdt sig paa Boller hos Familien Rosenkrands, rimeligvis som Huslærer, men maaske er han samme Aar kaldt til Lærer ved Viborg Skole og senere til Præst i Laastrup og Skals i Viborg Stift. Noget sikkert kan dog ikke oplyses derom ¹⁾.
